

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-12-76-22>

УДК 159.378

Шемчук О.М.

Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ДІАГНОСТУВАННЯ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ МОЛОДШИХ СПЕЦІАЛІСТІВ – ЖІНОК- ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Анотація. У публікації викладено критерії та показники діагностування сформованості професійного мислення у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців державної прикордонної служби України. Критерії сформованості професійного мислення майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ можуть бути представлені мотиваційно-цільовим, поняттєво-змістовим, операційно-регуляційним і рефлексивно-оцінним критеріями. Сміслове поле цих критеріїв розкривають їх показники, що складаються з комплексних характеристик професійного мислення. Виділено критерії і показники діагностування формування професійного мислення у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ шляхом емпіричного дослідження.

Ключові слова: професійне мислення, критерії сформованості професійного мислення, показники сформованості професійного мислення.

Shemchuk Oksana

National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine
named after Bogdan Khmelnytsky

BENCHMARKS AND INDICATORS OF DEVELOPED PROFESSIONAL THINKING DIAGNOSTICS OF THE FUTURE JUNIOR SPECIALISTS-SERVICEWOMEN OF THE STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE

Summary. The publication on the basis of the analyzed psychological sources outlines the criteria and indicators of diagnosing the formation of professional thinking in future junior specialists - women servicemen of the State Border Guard Service of Ukraine. The main indicators for studying the motivational value criterion were the following: motivational tendency to achieve success (or avoidance of failure); types of personality orientation (on themselves, on communication, on business); military professional orientation: predisposition to classes of typical military specialties (command, cameraman, communication and surveillance, driver, special purpose (special forces), technological). Indicators of conceptual content criterion are speed of thinking and mobility of nervous processes; general level of mental abilities, verbal and non-verbal intelligence; ability to generalize and analyze, flexibility of thinking, ability to switch, accuracy and speed of perception, emotional components; practical orientation of thinking; types of thinking (subject-action, abstract-symbolic, verbal-logical, visual-figurative, creative, synthetic). Among the main indicators of the operational-regulatory criterion are: the level of self-regulation of behavior; individual style of self-regulation of behavior; goal planning; modeling of significant conditions for their achievement; indicators of development of regulatory and personal properties - flexibility, independence; the degree of resistance to stress and social adaptation; development of organizational and communicative leanings. Indicators of the reflexive-evaluation criterion were determined: evaluation and correction of results; Programming actions and ways to achieve goals; effective independence, responsibility, self-control, as a common internality; internship in the field of achievements; internship in the field of failure; internship in professional activity; readiness to overcome difficulties; willingness to plan, implement and be responsible for the result.

Keywords: professional thinking, criteria for the formation of professional thinking, indicators of the formation of professional thinking.

Постановка проблеми. Методичну основу емпіричного дослідження сформованості професійного мислення у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців Державної прикордонної служби України складають теоретичні та емпіричні напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених. Емпіричне дослідження сформованості професійного мислення особистості доцільно побудувати на основі розкриття змісту його основних компонентів, які досліджувалися вченими у контексті досліджень компонентів мислення (Г.С. Костюк, А.В. Брушлінський, Р.С. Немов, І.М. Семенов, В.В. Ягупов), компонентів розвитку практичного мислення фахівців (О.В. Ягупова), управлінського мислення (І.В. Шама, В.А. Шемчук), критеріїв і показників

сформованості критичного мислення (О.А. Варнавських, С.А. Король, О.Г. Марченко, Д. Халперн, Т. І. Хачумян), мисленнєвої регуляції поведінки (А. Бандура, Л.Ф. Бурлачук, Ф.Е. Василюк, Б.М. Неменський, С.М. Миронець, О.В. Тімченко, Н.І. Пов'якель, В.І. Осюдло) та складових суто професійного мислення (О.В. Бичева, О.І. Гура, Т.Є. Гура, Л.Р. Джелілова, А.Б. Зуєва, М.М. Кашапов, Є.О. Клімов, Н.М. Кучинова, Н.І. Пов'якель, В.І. Свистун, І.С. Сурсаєва) у тому числі особливостей професійного мислення прикордонників ДПСУ (В.В. Демський, О.В. Діденко, С.А. Мул, І.В. Шама).

З метою системного застосування психологічних методів у наукових дослідженнях та успішного підбору релевантного психодіагностичного

інструментарію вони мають спиратися на ґрунтовну інформативну критеріальну основу.

Метою статті є визначення критеріїв та показників діагностування сформованості професійного мислення у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців державної прикордонної служби України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Критерій (від грецьк. *kriterion* – засіб судження, переконання, мірило) в широкому розумінні визначають як ознаку, на підставі якої здійснюється оцінка, визначення або класифікація чого-небудь, мірилом судження, зіставленням [1 с. 33; 4, с. 376]; як показники, які поєднують методи розрахунку, визначають теоретичну модель розподілу та правила прийняття рішення про істинність основної чи однієї з альтернативних гіпотез [14, с. 211].

За В.Д. Шадріковим, критерій відображає найбільш загальну сутнісну ознаку, за якою відбувається оцінювання досліджуваного явища, а ступінь прояву і якісна сформованість досліджуваної якості відображаються у певних показниках, які характеризуються певними ознаками [18].

Критерій є ширшим за показник поняттям, тому одному критерію може відповідати низка показників. Відтак критерій і показники тісно взаємопов'язані, а науково обґрунтований вибір критерію значною мірою зумовлюватиме правильний вибір системи показників. При цьому якість кожного показника залежить від того, наскільки він повно й об'єктивно характеризує прийнятий критерій [2, с. 145]. Відтак, критерії відображають змістові характеристики предмета дослідження, як засоби, інструменти оцінювання для визначення сутнісних ознак предмета дослідження, основа для їх класифікації та систематизації. Ступінь прояву таких характеристик представлені системою показників, що репрезентують якісні й кількісні характеристики окремих властивостей і елементів критерію [17].

Отже, в нашому дослідженні виходимо з позиції, що критерій відобразатиме найбільш загальну сутнісну ознаку, за якою і відбуватиметься оцінювання, порівняння, а показник виступатиме відносно критерію як частка до загального, мірою вияву, якісною сформованістю, тому кожен з критеріїв включатиме відповідну групу релевантних показників, які будуть якісно та кількісно характеризувати професійне мислення. Кожен критерій і показники відобразатимуть наявну закономірності та психічні особливості сформованості професійного мислення у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ, функціонування та розвитку його компонентів, як елементи цілісної, внутрішньо впорядкованої системи, для забезпечення повноти його відображення.

Науковці визначали різноманітні аспекти змістового навантаження окремих компонентів мислення. Фундатор української психологічної думки Г.С. Костюк розглядав змістовий, функціонально-операційний і ціле-мотиваційний складові мислення особистості [9]. Вчений визначив, що змістовий компонент мислення відображений у знаннях, отриманих логічним шляхом через органи чуття, збагачення якого не може відбутися без розуміння. За автором, у розумінні важливим є розкриття об'єкта в усіх зв'язках

і відношеннях на основі набутого людиною досвіду. Функціонально-операційний компонент мислення відображений у безперервності процесів аналізу, синтезу, узагальнення та конкретизації в процесі взаємодії суб'єкта з навколишньою дійсністю. Ціле-мотиваційний компонент мислення відображений у потребах, інтересах і почуттях, які виконують спонукальну роль мислення [9]. Будь-яке мислення, за А.В. Брушлінським, завжди тією чи іншою мірою є продуктивним, творчим, самостійним, оскільки хоча й мінімальною мірою, але є пошуком і відкриттям істотно нового [3, с. 10]. І.М. Семенов виділяє в ієрархічній структурі мислення операційний, предметний, рефлексивний, особистісний рівні, а запропонована ієрархія регулятивних рівнів та організації на основі процесів прийняття рішень включає елімінаційний, інтегративно-цільовий, субцільовий і квазімоторний [16].

У дослідженні О.В. Ягупової розглядаються ціннісно-мотиваційний, системно-образний, поняттєво-змістовний, операційно-дійовий і суб'єктний компоненти розвитку практичного мислення фахівців [19, с. 10]. Основними показниками ціннісно-мотиваційного компонента визначені спрямованість (на спілкування, на справу, на себе), мотивація досягнення успіху (уникнення невдачі), ієрархія цінностей і цілі діяльності. Системно-образний компонент відображений у предметно-образному, предметно-знаковому, предметно-символічному, образно-знаковому, образно-символічному, знаково-символічному типах мислення та його креативності. Показники поняттєво-змістовного компонента такі: технічне, просторове, предметне мислення, його професійна спрямованість і соціальний інтелект. Операційно-дійовий компонент відображено у здатності робити вірний висновок із запропонованих засад, умінні розв'язувати фізико-технічні задачі, встановлювати логічні відносини між символами, креативності мислення. Суб'єктний компонент складають самооцінювання своєї діяльності, її усвідомлення та сприйняття, ступінь задоволення нею, основні цілі та ставлення до діяльності [19, с. 10].

Важливими у контексті дослідження показниками сформованості критичного мислення майбутнього військового спеціаліста вченими визначаються здатність виділяти головне, порівнювати дані, визначати потрібну інформацію, проблему, відокремлювати факти від суб'єктивної думки, бачити необ'єктивність судження, відрізняти помилкову інформацію від правильної, встановлювати каузальні зв'язки, аргументувати, аналізувати варіанти розв'язання, передбачати наслідки прийнятого рішення, робити й перевіряти на практиці висновки, визначати критерії для оцінювання діяльності, формулювати логічно обґрунтовані судження тощо.

Окремі автори визначають також важливість здатності до самоаналізу, самопізнання, саморегуляції, розвиненої самосвідомості, адекватної самооцінки як показників сформованості критичного мислення людини у поєднанні з сформованою особистісною позицією. При цьому суттєвим аспектом є вміння аналізувати власні дії, вчинки, мотиви й зіставляти їх із суспільно значущими цінностями, а також з діями та вчинками інших людей.

Низка досліджень засвідчили, що важливими компонентами індивідуально-психічних характеристик сформованої особистості фахівця є професійно-орієнтовані, серед яких вчені зокрема визначають: сформованість імпліцитного уявлення про власну здатність контролювати події, життєстійкості, відкритості до набуття професійного досвіду, мотивів творчої активності та суцільної користі, інтернального локусу контролю, стресостійкості, саморегуляції, самостійності та проблемно-орієнтованого копію, розвиненого адаптивного потенціалу. Відтак, професійно-орієнтовані особистісні характеристик впливатимуть на формування інтегрального професійного мислення фахівця.

За Є.О. Клімовим, основу професійного мислення фахівця складають значущі стійкі елементи професійного середовища, які в загальному потоці інформації за допомогою так званих «стоп-кадрів», вибудовуючи у свідомості суб'єкта діяльності картину професійного світу та сприяють у подальшому набуттю професійної ідентичності. Вчений наголошує, що типові представники професії або виду діяльності є стереотипними знеособленими носіями сукупності таких елементів, натомість неповторним та унікальним «ідентичним собі» може стати лише фахівець, який продуктивно діє відповідно власного бачення проблеми, а не за усталеним зразком [8].

Мисленеву регуляцію поведінки (у тому числі й у професійному середовищі), за А. Бандурою, також забезпечує процес ухвалення висновків на основі міркувань, формулювання думки про цінність окремих дій, узгоджених з поставленими цілями, формуючи активну реакцію на себе. Вибіркове виділення окремих сторін своєї поведінки та ігнорування інших під час самостереження забезпечує контроль за своїми діями на основі зовнішніх чинників – стандартів оцінки поведінки (підкріплення діяльності) та внутрішніх (особистісних) – системи «Я» (самостереження, процесу ухвалення висновків і активної реакції на себе) [20].

Здатність долати професійні труднощі, відповідальність за наслідки виконання суб'єктом професійних завдань і конструктивність соціальної поведінки в цілому зумовлені таким глибинним і стійким елементом професійного мислення як локус контролю. Цей важливий психічний механізм відображає ступінь відчуття особистості себе як активного суб'єкта діяльності та свого життя, або як пасивного об'єкта з боку дій інших людей і життєво-професійних обставин, тобто здатність і вміння долати життєві та професійні перепони, можливість саморозвитку і самореалізації [12]. Зокрема цей конструкт складається з дихотомічного психологічного континууму, на одному полюсі якого виразна «екстернальність», а на іншому – «інтернальність», в діапазоні між якими і розташовані зазначені переконання особистості. Інтернальний локус контролю передбачає здатність досягти більшого в житті, оскільки в основі переконання, що все знаходиться в руках суб'єкта та залежить від них самих, тому вони набагато в більшому ступені за екстерналів схильні до соціальної взаємодії, упевнені у своїй здатності вирішувати проблеми, незалежні від позицій і поглядів інших, чинять опір сторонньому впливові,

та навіть прагнуть контролювати поведінку інших. Саме прийняття відповідальності за кожну свою дію дозволяє суб'єкту діяльності відчувати свою життєву силу, а себе – господарем власного життя [12; 17]. На нашу думку, внутрішній інтернальний локус контроль є важливим елементом сформованого професійного мислення майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ.

За В.Є. Луньовим, професійне мислення структурно представлено у континуумі рефлексивності й антиципації (прогностичності), що виступає як інтегральний психологічний механізм його регуляції, забезпечує цілісність мисленнєвого процесу в просторово-часовому контексті «минуле-теперішнє-майбутнє». Модель професійного мислення (на прикладі співробітників оперативних підрозділів ОВС) представлено сімома факторами: «рефлексивність і чіткість», «інструментальна швидкість», «гнучка цілісність», «діловитість, практичність», «толковитість», «адекватне відображення складності ситуації», «цілісний контроль мислення» [10].

Дослідження О.В. Бичевої [5] показало, що професійне мислення включає в себе такі компоненти: а) інтелектуальні (включають особливості організації психічних процесів (сприйняття, увага, пам'ять, мислення, уяву), соціальні настанови, які визначають вектор розвитку професійної свідомості, академічну успішність); б) операційні (включають послідовність операцій вирішення завдань; формулювання гіпотез, результат аналізу ситуації; встановлення взаємозв'язків; виконання всіх етапів проблемно-пошукової діяльності; ухвалення рішень; розроблення рекомендацій); в) особистісні (включають цілеутворення, планування, мотиви, здатності, рефлексію діяльності, спрямованість на професійну діяльність – професійні наміри; вироблення стратегій професійного розвитку, психологічну культуру).

В.І. Свистун описує п'ять рівнів професійного мислення, серед яких: 1) розпізнання раніше засвоєного матеріалу; 2) запам'ятовування вивченого матеріалу; 3) розуміння, як переказати матеріал, зробити інтерпретацію; 4) перенесення, як здатність до аналізу та синтезу, встановлення взаємозалежності та відмінності між фактами і наслідками, творчої переробки інформації; 5) оцінка, як здатність до судження про цінність, оцінка відповідності висновків, значущості результату на основі критеріїв [15, с. 48].

Суттєвим підґрунтям також є розроблені вітчизняними та зарубіжними вченими критерії та показники розвитку управлінського мислення, яке окремі вчені вважають складовою професійного мислення.

Цінним для розроблюваної теми є положення С.А. Мула, що ефективно мислення офіцера під час охорони державного кордону функціонує в тісному зв'язку з усіма психічними процесами (пізнавальними, емоційними, вольовими) та має спиратися на глибокі професійні знання й творче мислення, що передбачає високий інтелектуальний розвиток, широту знань у різних галузях, допитливість і прагнення до вдосконалення [11, с. 84–85].

Творче мислення прикордонника відповідає за створення нового продукту у вигляді нового способу вирішення будь-яких конкретно-практичних і теоретичних завдань, на думку

О.В. Діденка, структурно здатність офіцера-прикордонника до професійної творчості складається з таких компонентів: 1) професійно-пізнавального (складається з знань концептуальних основ професійної підготовки, вмінь аналізу фактів, явищ, процесів, системи; кмітливості, гнучкості, критичності, системності, мобільності, оперативності мислення, професійної ерудиції й інтуїції, спроможності відтворювати й освоювати нові знання, види й форми діяльності, прийоми організації й управління); 2) емоційно-мотиваційного (включає прагнення виконувати навчально-професійні дії; переживати позитивні емоції, задоволення від творчого пошуку та процесу вирішення професійних завдань, мотиви інтересу пошуку власних, нових рішень, прагнення до успіху); 3) діяльнісно-творчого (відображає способи оволодіння навчально-професійною діяльністю та співробітництва, інтерактивними формами навчально-професійної діяльності, аналітичними, прогностичними, проєктивними й рефлексивними вміннями) [6].

Отже, спираючись на дослідження структури саморегуляції професійного мислення, відмітимо цінність визначених Н.І. Пов'якель регулятивних характеристик професійного мислення для впорядкування розроблених нами критеріїв та показників дослідження сформованості професійного мислення майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ. Зокрема професійно-важливих змістовних, які є інтегрально-особистісними детермінантами успішної професійної діяльності (позитивна Я-концепція, сформовані професійні мотиви, ціннісно-орієнтаційна спрямованість на успішну діяльність, сформована та відкрита система оцінок і самооцінок, узгоджена з рівнем домагань самооцінка, емоційна гнучкість). Операційно-технологічні характеристики вирішення професійно-психологічних завдань за поданою структурою відображені у постановці професійно-важливих цілей, їх прогнозуванні, програмуванні та здійсненні, побудові можливих до реалізації та успішних дій, розробці критеріїв успішності перебігу діяльності. Нарешті динамічні та стильові характеристики відображені у поєднанні продуктивних характеристик мислення та індивідуально-гнучких засобів саморегуляції (сталості, стійкості, надійності та відкритості до розвитку системи саморегуляції; гнучкості, швидкості, оригінальності мислення, продуктивності й гнучкості стилю саморегуляції) [13, с. 144].

М.М. Кашаповим [7, с. 295–296] на основі проведених досліджень приходять до висновку, що відповідно до змісту провідних форм професіоналізації на прикладі вчителів, доцільно виділити основні критерії оцінювання сформованості їх професійного мислення: професійної зрілості (здатність адекватно пізнавати та оптимально вирішувати професійні проблемні ситуації – правильно, економічно, оперативно та креативно); професійної продуктивності (кількісні і якісні особливості позитивних результатів професіоналізації фахівця, їх відповідність професійним і соціальним вимогам з показниками новизни, самостійності, широти переносу); професійної результативності (здатності знаходити найбільш конструктивне рішення, яке характеризується

конструктивністю, позитивністю, рефлексивністю); професійної ефективності (отримання максимального і оптимального професійного ефекту на основі спонтанності, децентричності і динамічності) [7, с. 296–303]. Вченим встановлено, що психологічний зміст професійного мислення полягає в структурно-рівневій самоорганізації процесу пошуку, виявлення і розв'язання проблемності; актуалізації професійно орієнтованих компонентів мислення, що забезпечують реалізацію професійної активності відповідно до змісту і вимог процесу професійної діяльності [7, с. 331].

Спираючись на комплексне дослідження становлення військового професіонала, проведеного В.І. Осюдлом, доцільно зауважити про вплив на становлення стильових особливостей професійного мислення військового фахівця такого системного утворення як «ефективна самостійність». Як комплексна та інтегративна властивість особистості, вона поєднує такі якість як відповідальність, впевненість у собі і результатах своєї діяльності, розвинутий самоконтроль, зібраність, здатність адекватно оцінювати зовнішні і внутрішні умови діяльності тощо. Окреслені характеристики формуються в професійній діяльності суб'єкта і виявляються на всіх її етапах (від постановки цілей та завдань до їхньої реалізації), а рівень сформованості «ефективної самостійності» військового фахівця має відображатися у показниках гнучкості, планування, самостійності, моделювання, оцінювання результатів діяльності [12].

Висновки. Отже, враховуючи проаналізовані підходи вчених до визначення основних критеріїв та показників, на нашу думку, критерії сформованості професійного мислення майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ можуть бути представлені мотиваційно-цільовим, поняттєво-змістовим, операційно-регуляційним і рефлексивно-оцінним критеріями. Сміслові поле цих критеріїв розкривають їх показники, що складаються з комплексних характеристик професійного мислення. Таким чином, проведений аналіз дозволяє виділити критерії і показники діагностування формування професійного мислення у майбутніх молодших спеціалістів – жінок-військовослужбовців ДПСУ шляхом емпіричного дослідження.

При цьому вважаємо, що основними показниками для вивчення *мотиваційно-ціннісного критерію* визначили такі: мотиваційна тенденція досягнення успіху (або уникнення невдачі); типи спрямованості особистості (на себе, на спілкування, на справу); військово-професійна спрямованість: схильності до класів типових військових спеціальностей (командні, операторські, зв'язку і спостереження, водійські, спеціального призначення (спецназ), технологічні).

Показниками *поняттєво-змістового критерію* є швидкість мислення й рухливість нервових процесів; загальний рівень розумових здібностей, вербального та невербального інтелекту; здібності до узагальнення і аналізу, гнучкість мислення, здатність до переключення, точність та швидкість сприйняття, емоційні компоненти; практична спрямованість мислення; типи мислення (предметно-дійове, абстрактно-символічне, словесно-логічне, наочно-образне, креативне, синтетичне).

Серед основних показників *операційно-регуляційного критерію* виокремлюємо: рівень саморегуляції поведінки; індивідуальний стиль саморегуляції поведінки; планування цілей; моделювання значущих умов їх досягнення; показники розвитку регуляторно-особових властивостей – гнучкості, самостійності; ступінь опору стресу та соціальної адаптації; розвиток організаційських та комунікативних схильностей.

Показниками *рефлексивно-оціночного критерію* було визначено: оцінювання і корекції результатів; програмування дій та способів досягнення цілей; ефективна самостійність, від-

повідальність, самоконтроль, як загальна інтернальність; інтернальність у сфері досягнень; інтернальність у сфері невдач; інтернальність у професійній діяльності; готовність до подолання труднощів; готовність до планування, здійснення й відповідальності за результат.

Безумовно, феномен професійного мислення складний за своєю структурою і багатогранності взаємозв'язків зазначених показників між собою, особливо в динаміці розвитку особистості під час навчання, тому важливим є виявлення таких зв'язків на етапі емпіричного дослідження.

Список літератури:

1. Аніщенко О.В., Смоляна Н.В. Теоретичне і виробниче навчання у професійно-технічних навчальних закладах: короткий термінологічний словник. Київ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. 103 с.
2. Бойко О.В. Формування готовності до управлінської діяльності у майбутніх магістрів військово-соціального управління : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2005. 244 с.
3. Брушлинский А.В. Субъект: мышление, учение, воображение : [избранные психологические труды], 2-е изд., испр. Москва : Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж : НПО «МОДЭК», 2003. 408 с.
4. Булько А. Н. Современный словарь иностранных слов. Более 25 тысяч слов и словосочетаний. Москва : Изд-во «Мартин», 2004. 848 с.
5. Бычева Е.В. Формирование психологического мышления студентов психологов : дисс. канд. психол. наук : 19.00.13. Кишинев, 2015. 245 с.
6. Діденко О.В. Теоретико-методичні засади формування здатності до професійної творчості в майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України : автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Луганськ, 2009. 39 с.
7. Кашапов М.М. Психология профессионального педагогического мышления : дис. доктора психол. наук : 19.00.07. Ярославль, 2000. 444 с.
8. Климов Е.А. Психология профессионала. Москва : Изд-во «Институт практической психологии», Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. 400 с.
9. Костюк Г.С. Учебно-воспитательный процесс и психическое развитие [под ред. Л.Н. Прокопиенко]. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.
10. Луньов В.Є. Психологічні особливості становлення професійного мислення особистості у системі органів Внутрішніх Справ України : автореф. дис. канд. псих. наук : 19.00.01. Одеса, 2013. 29 с.
11. Мул С.А. Психология готовности офицера-прикордонника до професійної діяльності : дис. докт. психол. наук : 19.00.01. Київ, 2016. 539 с.
12. Осодло В.І. Психология професійного становлення офіцера : [монографія]. Київ : ПП «Золоті ворота», 2012. 463 с.
13. Пов'якель Н.І. Саморегуляція професійного мислення в системі фахової підготовки практичних психологів : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Київ, 2004. 408 с.
14. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / [В.Б. Шапар, В.О. Олефир, А.С. Куфлієвський та ін.]. Харків : Прапор, 2009. 672 с.
15. Свистун В.І. Економічна підготовка фахівців-аграріїв : монографія. Житомир : Полісся, 1999. 80с.
16. Семенов И.Н. Системное исследование мышления в процессе решения творческих задач : автореф. дис. к. психол. наук. Москва, 1990. 20 с.
17. Татарінов Є.В. Психологічні особливості розвитку кар'єрних домагань офіцерів Збройних Сил України : дис. канд. психол. н. : 19.00.09. Київ, 2011. 233 с.
18. Шадриков В.Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности. Москва : Наука, 1982. 185 с.
19. Ягушова О.В. Особливості розвитку практичного мислення майстрів виробничого навчання : дис. канд. психол. наук : 19.00.03. Харків, 2009. 20 с.
20. Bandura A. Self-regulation of motivation through anticipatory and selfregulatory mechanisms. Dienstbier R.A. (Ed.) Perspectives on motivation: Nebraska symposium on motivation. Lincoln: University of Nebraska, 1991. Vol. 38. P. 69–164.

References:

1. Anishhenko, O.V., & Smolyana, N.V. (2012). Teoretychne i vyrobnyche navchannya u profesijno-texnichnyx navchalnyx zakladax: korotkyj terminologichnyj slovnyk [Theoretical and production training in vocational schools]. Kyiv; Nizhyn : Vydavec PP Lysenko M.M., 103 p.
2. Boiko, O.V. (2005). Formuvannia hotovnosti do upravlinskoi diialnosti u maibutnikh mahistriv viiskovo-sotsialnoho upravlinnia [Formation of readiness for management activity in future masters of military-social management]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Kyiv, 244 p.
3. Brushlinskij, A.V. (2003). Subekt: myshlenie, uchenie, vooobrazenie [Subject: thinking, teaching, imagination]: [izbrannye psihologicheskie trudy], 2-e izd., ispr. Moskva: Izd-vo Moskovskogo psihologo-socialnogo instituta; Voronezh: NPO «MODEK», 408 p.
4. Bulyko, A.N. (2004). Sovremennyj slovar inostrannyh slov. Bolee 25 tysyach slov i slovosochetaniy [Modern dictionary of foreign words. Over 25 thousand words and phrases]. Moskva: Izd-vo "Martin", 848 p.
5. Bycheva, E.V. (2015). Formirovanie psihologicheskogo myshleniya studentov psihologov [The formation of psychological thinking of students of psychologists]: diss. kand. psihol. nauk: 19.00.13. Kishinev, 245 p.
6. Didenko, O.V. (2009). Teoretyko-metodychni zasady formuvannya zdatnosti do profesijnoyi tvorchosti v maibutnikh ofitseriv Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny [Theoretical and methodological principles of forming the ability to professional creativity in future officers of the State Border Guard Service of Ukraine]: avtoref. dys. kand. ped. nauk: spets. 13.00.04. Luhans'k, 39 p.

7. Kashapov, M.M. (2000). Psihologiya professionalnogo pedagogicheskogo myshleniya [Psychology of professional pedagogical thinking]: dis. doktora psihol. nauk: 19.00.07. Yaroslavl, 444 p.
8. Klimov, E.A. (1996). Psihologiya professional [Professional Psychology]. Moskva: Izd-vo «Institut prakticheskoy psihologii», Voronezh: NPO «MODEK», 400 p.
9. Kostyuk, G.S. (1989). Uchebno-vospitatelnyj process i psihicheskoe razvitie [Educational process and mental development] [pod red. L.N. Prokolenko]. Kyiv: Radyanska shkola, 608 p.
10. Lunov, V.Ye. (2013). Psykholohichni osoblyvosti stanovlennya profesijnogo myslennya osobystosti u systemi organiv Vnutrishnix Sprav Ukrainy [Psychological peculiarities of formation of professional thinking of the person in the system of internal affairs bodies of Ukraine]: avtoref. dys. kand. psyx. nauk: 19.00.01. Odes. nacz. un-t im. I.I. Mechnykova. Odesa, 29 p.
11. Mul, S.A. (2016). Psykholohiia hotovnosti ofitsera-trykordonnyka do profesiinoi diialnosti [Psychology of readiness of border guard officer for professional activity]: dys. dokt. psykhol. nauk: 19.00.01. Kyiv, 539 p.
12. Osodlo, V.I. (2012). Psykholohiia profesiinoho stanovlennia ofitsera [Psychology of professional formation of an officer]: [monohrafiia]. Kyiv: PP «Zoloti vorota», 463 p.
13. Poviakel, N.I. (2004). Samorehuliatytsiia profesiinoho myslennia v systemi fakhovoi pidhotovky praktychnykh psykholohiv [Self-regulation of professional thinking in the system of professional training of practical psychologists]: dys. ... d-ra psykhol. nauk: 19.00.07. Kyiv, 408 p.
14. Shapar, V.B., Olefyr, V.O., Kufliievskyi, A.S. ta in. (2009). Psykholohichni tлумachnyi slovnyk naisuchasnishykh terminiv [Psychological explanatory dictionary of the most up-to-date terms]. Kharkiv: Prapor, 672 p.
15. Svystun, V.I. (1999). Ekonomichna pidhotovka fakhivtsiv-ahraryiv [Economic training of agricultural specialists]: monohrafiia. Zhytomyr: Polissia, 80 p.
16. Semenov, I.N. (1990). Sistemnoe issledovanie myshleniya v processe resheniya tvorcheskikh zadach [Systematic study of thinking in the process of solving creative problems]: avtoref. dis. k. psihol. nauk. Moskva, 20 p.
17. Tatarinov, Ye.V. (2011). Psykholohichni osoblyvosti rozvytku kariernykh domahan ofitseriv Zbroinykh Syl Ukrainy [Psychological features of career development of officers of the Armed Forces of Ukraine]: dys. kand. psykhol. n.: 19.00.09. Kyiv, 233 p.
18. Shadrikov, V.D. (1982). Problemy sistemogeneza professionalnoj deyatelnosti [Problems of systemogenesis of professional activity]. Moskva: Nauka, 185 p.
19. Yagupova, O.V. (2009). Osoblyvosti rozvytku praktychnogo myslennya majstriv vyrobnychogo navchannya [Features of the development of practical thinking masters of industrial training]: avtoreferat dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psyxol. nauk: specz. 19.00.03. Kharkiv, 20 p.
20. Bandura, A. (1991). Self-regulation of motivation through anticipatory and selfregulatory mechanisms. Dienstbier R.A. (Ed.) Perspectives on motivation: Nebraska symposium on motivation. Lincoln: University of Nebraska. Vol. 38. P. 69–164.